

La saviesa silenciosa. L'actualitat de la vida interior de Pau VI

Ramon Prat i Pons

Teòleg

Hi ha una dita popular que diu que *el bé no fa soroll i el soroll no fa bé*. Aquesta expressió assenyada mostra el millor camí vers la saviesa humana i és un signe de la maduresa de les persones que la practiquen. El papa Pau VI, canonitzat l'any 2018, és una icona d'aquesta manera de pensar i de viure. En aquest article intentaré penetrar en la vida interior del papa Montini i mostrar alguns dels eixos vertebradors de la seva interioritat, per tal de prendre consciència de l'actualitat del seu testimoniatge cristià per al nostre temps d'incerteses.

Resumint la meua reflexió, penso que la vida interior de Pau VI, hereu dels grans moviments renovadors eclesials de la primera meitat del segle xx (moviments bíblic, social, litúrgic, laical, polític, ecumènic, sacerdotal, etc.) i del ministeri pastoral profètic de Joan XXIII, és el fruit de tota una vida d'arrelament al món secular des de la passió per l'evangeli i d'arrelament a l'evangeli des de la passió pel món.

Aquest tarannà evangèlic sovint entra en conflicte amb les actituds d'aquells que no han articulat simultàniament aquesta doble fidelitat al món secular i al Crist revelador de la tendresa de Déu, perquè l'articulació només és possible mitjançant el diàleg i el discerniment crític. Per això, podem afirmar que la vida interior de Pau

VI és de plena actualitat per il·luminar la conjuntura històrica del món i de l'Església en el segle XXI.

D'entrada, confesso que l'article no serà neutral, ni tampoc escrit amb aquella distància crítica que diuen que és la pròpia dels intel·lectuals. En primer lloc, perquè penso que la neutralitat intel·lectual no existeix mai, puix que el discurs de tots plegats sovint amaga pensaments, sentiments, percepcions, prejudicis i valoracions camuflats conscients i inconscients. En segon lloc, perquè penso que en l'Església catòlica no s'ha tractat justament la figura del papa Montini i que ens cal fer una relectura reparadora de la seva obra. I això no tant encaminat a fer-ne un elogi adulador, d'ell, que no hauria acceptat mai, sinó per tal que cadascú de nosaltres anés madurant en la perspectiva de la necessària *ecclesiodiversitat* i del pluralisme de l'Església del Crist, tal com va expressar bellament Pau de Tars des dels inicis de l'Església (Rm 12; 1Cor 12 i 13).

1. La *interioritat* del papa Montini

Si analitzem la vida, el pensament i l'acció de Pau VI de manera global, observarem que fou la síntesi d'elements diversos: (a) un coneixement profund de la natura humana; (b) el respecte a cada persona concreta, en el marc de les seves circumstàncies singulars i dels condicionaments de l'entorn social; (c) una anàlisi antropològica de la societat local i mundial; (d) un diàleg amb les espiritualitats i els humanismes de la societat; i (e) una fe i un entusiasme per la persona del Crist, viscuda en el si de l'Església.

a) *Un coneixement profund de la natura humana*

El coneixement profund de la natura humana de Giovanni Battista Montini es va anar elaborant en la saviesa silenciosa que

Un dels reptes més importants de la teologia actual és orientar l'exegesi bíblica i l'especulació teològica cap a una teologia pràctica.

va acompanyar-lo tota la vida. Efectivament, de jove, i també posteriorment ja en la maduresa, el futur papa va combinar el treball estructural a la Cúria romana, donant suport a Pius XII i a Joan XXIII, amb l'acompanyament personalitzat d'universitaris i professionals orientat a un humanisme cristià compromès amb la transformació del món vers la justícia, l'amor, la pau i la llibertat, amb figures de la talla d'Aldo Moro, per posar-ne un exemple.

El coneixement de la natura humana va estar sempre a la base del seu pensament i de la seva acció. Aquest arrelament explica el suport que va donar a un dels textos més oberts al diàleg amb les ciències de la natura, amb la filosofia i amb les ciències humanes de tota la documentació conciliar, com ho és el capítol *El progrés cultural* de la constitució pastoral *Gaudium et Spes* (GS 53-62).

Aquest coneixement de la natura humana certament neix de la lectura, l'estudi i la contemplació, però encara més de l'acompanyament del laïcat i del diàleg amb totes les persones sense discriminació, un acompanyament immers en el món de la ciència, de la filosofia i de les humanitats. Un dels reptes més importants de la teologia actual rau en la capacitat d'orientar l'exegesi bíblica i l'especulació teològica —que per descomptat són imprescindibles en la tasca teològica— vers una teologia pràctica, és a dir, vers la capacitat de comunicació cognitiva, constitutiva i efectiva amb el pensament, els sentiments i la vida de les persones concretes del nostre temps.

El repte de la comunicació de la fe en el món contemporani és un repte candent, al qual va intentar donar resposta el teòleg Bernard Lonergan en el seu llibre *Method in Theology* mitjançant una metodologia de recerca teològica, que ell va dissenyar com una tasca a realitzar entre les diverses especialitats de la teologia, però treballant

sempre en unitat dinàmica.¹ Malauradament, no hem avançat gaire en aquesta perspectiva i encara tenim una filologia i una especulació no connectades adequadament amb fets reals, amb el dolor que afecta les persones concretes i amb els grans desafiaments de la humanitat.

b) El respecte a cada persona concreta

El coneixement de la natura humana del papa Montini es va posar en relleu en una cura especial en el respecte a les persones, i això no pas en abstracte, sinó en concret. Per això, fins i tot en els moments més tensos i difícils de la seva vida, va mantenir fermes les conviccions enfront dels qui pensaven diferent, tot i que sense condemnar mai ningú. Aquestes conviccions no eren presentades en blanc o negre, sinó combinades amb dubtes i pors, una actitud ben pròpia de la veritable maduresa intel·lectual.

Pau VI és l'únic papa de l'Església catòlica que he conegut de prop, perquè l'any 1969 ens va rebre a cinc companys ordenats de diaques a Roma. Vam mantenir una bona conversa espontània amb ell. Recordo de manera especial el moment del comiat, quan em va agafar les mans i, tot mirant-me de fit a fit, vaig experimentar que en aquell moment ell estava totalment concentrat en una persona jove anònima i la mirava amb tendresa. No era un comiat diplomàtic, sinó amarat d'humanitat i de fe.

c) Una anàlisi antropològica de la societat local i mundial

El coneixement i el respecte envers les persones viscut per Pau VI estava arrelat en una anàlisi antropològica de la societat, com a

1. Bernard LONERGAN, *Method in Theology* (London, Darton, Longman & Todd, 1971).

La manca d'una anàlisi integral porta als fonamentalismes, als integristes i, de vegades, a l'anomia i a la pèrdua d'identitat.

marc cultural, econòmic, polític, social, espiritual i religió de cada persona. Aquest esforç d'anàlisi integral de la realitat social és molt difícil de sostenir i, per això, tenim tendència a marginar algunes de les claus de l'anàlisi o a situar-les en un lloc secundari. Aquesta manca d'anàlisi integral fa que traguem conclusions simplistes i porta als fonamentalismes, als integristes i, de vegades, a l'anomia o pèrdua de la identitat. La seva anàlisi antropològica social integral es va fer palesa en el seu tarannà de govern, exercit amb conviccions, no autoritari, si bé amb dubtes i amb por. Aquesta praxi de govern mostrà les febleses que tenia, però va defugir el parany de dividir la comunitat eclesial en bons i dolents.

D'altra banda, l'anàlisi antropològica social fou l'ànima del seu pensament i dels seus escrits. Els dirigents que no tenen aquesta consciència de la complexitat del cor humà i de la societat tendeixen a fer judicis ràpids en llur lideratge i acostumen a classificar les persones en bones o dolentes segons si coincideixen amb la seva ideologia o no.

Aquest tarannà personal es va manifestar especialment en la polèmica i en les reaccions contraposades a partir de la publicació de l'encíclica *Humanae Vitae*. Tant les ideologies conservadores com les progressistes van mostrar-se dures amb Pau VI, i per motius diversos i contraposats el jutjaren amb duresa i el deixaren sol. Una minoria, però, va mantenir l'esperit conciliar, la llibertat de pensament, la creativitat, la comunió eclesial, l'*eclesiodiversitat*, el diàleg amb el món i la joia d'evangelitzar.

d) *Un diàleg amb les espiritualitats i els humanismes de la societat*

El respecte a la persona i l'anàlisi antropològica integral de la societat el va anar obrint al pluralisme i al diàleg amb les mentalitats i les tendències humanistes i espirituals emergents en el món contemporani. L'ecumenisme obert entre els cristians, el diàleg intercultural i interreligiós amb totes les religions i espiritualitats, i el diàleg sincer amb l'agnosticisme i l'ateisme, foren alguns dels fruits més preuats del diàleg conciliar, perquè va oficialitzar els resultats de la recerca de la teologia contemporània prèvia a la celebració del Concili Vaticà II, elaborada per teòlegs de l'alçada de Rahner, Congar, Chenu, Barth, Schillebeeckx, Tillich, De Lubac, Küng, von Balthasar, Rovira Beloso, Evangelista Vilanova, Juan Alfaro, González de Cardedal, etc.

Actualment hi ha una reacció contra aquesta obertura al diàleg universal a causa de la por i de la inseguretats que genera, però el resultat d'aquesta reacció contrària al diàleg en la sinceritat i en la veracitat encara ha generat més inseguretats i relativisme, perquè els fonamentalismes ofereixen força, però una força que s'acaba convertint en una seguretat aparent i inconsistent.

e) *La fe i l'entusiasme per la persona del Crist, viscuda dins l'Església*

Aquesta obertura sincera al diàleg, que com he afirmat en l'apartat anterior ha generat en alguns una sensació d'inseguretats i una obertura al relativisme, en realitat ha estat una actitud profètica no solament contrària al relativisme, sinó que brota de la fermesa de la fe cristiana arrelada en la *roca ferma* que és el Crist encarnat, mort i ressuscitat (Mt 7,21-27).

El coneixement profund del cor humà, el respecte a la persona concreta, l'anàlisi antropològica de la societat i l'obertura dialogal vers totes les religions, les espiritualitats i els humanismes del món

El coneixement del cor humà, el respecte a la persona concreta, l'anàlisi antropològica i l'obertura dialogal vers el món contemporani configuren la seva vida interior.

contemporani brollen amb naturalitat d'unencontre interpersonal amb el Crist i constitueixen el pal de paller de tota la vida interior del papa Pau VI. Aquesta vida interior personal fou inseparable del seu ferm arrelament eclesial al llarg de tota la seva vida. De fet, l'amor a l'Església del Crist és la música de fons que emergeix del seu pensament, de la seva paraula i de la seva acció.

2. La coherència de pensament-paraula-acció a l'interior de Pau VI

La fe cristocèntrica de Pau VI, barrejada amb els seus dubtes i pors, es manifesta de moltes maneres, però especialment en la seva obra magna, que fou la realització i la conclusió del concili ecumènic Vaticà II, i en els seus escrits pastorals. Ens deturarem breument a mostrar-ne la lluminositat i el sentit profètic.

2.1. El Concili ecumènic Vaticà II, un referent de la renovació evangèlica de l'Església

La vida interior de Montini fou l'eix vertebrador que va amarrar els debats conciliaris i es va manifestar en l'aprovació dels documents finals gairebé per unanimitat. La realització d'aquesta fita, atesa la gran diversitat present a l'Aula Conciliar, fou gairebé la *quadratura del cercle*. Ha passat més de mig segle i, amb els matisos necessaris, l'ensenyament conciliar continua sent la carta de navegació de l'Església catòlica contemporània. Paga la pena subratllar els elements

clau de l'edifici conciliar: (a) la centralitat de la Paraula i de l'Eucaristia; (b) l'Església com a comunitat a l'entorn de Crist, moguda per l'Esperit, en pelegrinatge vers Déu; i (c) l'Església-en-el-món, en diàleg amb les persones, la societat i la història, en actitud de servei i acompanyament envers elles.

a) *La centralitat de la Paraula i de l'Eucaristia.* Els documents centrals i centradors conciliaris foren les constitucions *Dei Verbum* i *Sacrosanctum Concilium*. Són dos documents inseparables i complementaris, que basteixen la columna vertebral de l'Església. Aquesta columna no és altra que la tendresa de Déu, desvelada al món en la persona del Crist. La Paraula i l'Eucaristia han estat sempre l'entranya de l'Església, des de l'albada de la Pentecosta, passant pel nostre temps i fins al final de la història.

b) *L'Església, comunitat a l'entorn de Crist, moguda per l'Esperit, en pelegrinatge vers Déu.* Dels dos documents conciliaris esmentats brolla amb naturalitat la identitat de l'Església formulada teològicament en la constitució *Lumen Gentium*. Aquesta definició fou la resposta a la pregunta plantejada justament pel mateix cardenal Montini en la primera sessió conciliar, convocada pel papa Joan XXIII, quan va preguntar a l'Aula Conciliar: «Església, què dius de tu mateixa?» La resposta de *Lumen Gentium* fou que l'Església és la comunitat reunida a l'entorn de la tendresa de Déu, amb la mediació de Crist i l'acció de l'Esperit. Ho formulà amb diverses metàfores, però especialment amb les imatges de *poble* de Déu, *cos* de Crist i *temple* de l'Esperit.

c) *L'Església-en-el-món, en diàleg, servei i acompanyament envers les persones, la societat i la història.* Els documents anteriors són la base teològica de la renovació eclesial. Tanmateix, la veritable innovació conciliar promoguda per Pau VI, a petició de molts pares conciliaris, fou el fet de situar la identitat eclesial en el dinamisme del món secular i de la història de la humanitat. A banda de l'opció conciliar de tocar de peus a terra en el món real dels éssers humans, la constitució pas-

L'Església en el món està cridada a ser l'assemblea dels deixebles de Crist, sense barreres, oberta a tota la humanitat.

toral *Gaudium et Spes* fou i és una profecia del futur de l'Església que actua en el món contemporani.

L'Església en el món està cridada a ser l'assemblea dels deixebles de Crist, sense barreres, oberta a tota la humanitat. *Gaudium et Spes* va assumir plenament el diàleg amb la ciència, la filosofia i les ciències humanes com un signe de l'encarnació de l'Església en la història. I no per motius tàctics o estratègics, sinó per fidelitat a l'encarnació de la Paraula en la història fins a la plenitud dels temps, des d'una opció preferencial pels pobres (Jn 1,14).

2.2. *El ministeri pastoral montinià i el seu ensenyament, reflex de la seva vida interior*

L'ensenyament conciliar va anar acompanyat pel ministeri pastoral del papa al servei de l'Església universal, justament des del seu ministeri al cap de l'Església de Roma. Aquest ministeri es manifestà en els viatges que va fer a diversos llocs del món i en els escrits. Els viatges pastorals de Pau VI a diversos països foren l'inici d'una pràctica habitual dels papes posteriors Joan Pau II, Benet XVI i Francesc, que actualitzen el ministeri pastoral del bisbe de Roma, successor de Pere en el ministeri pastoral universal.

Quant als escrits, entre tots els documents montinians n'hi ha tres d'essencials, des dels quals cal llegir tots els altres si hom vol copsar-ne correctament el sentit i l'abast. El primer d'aquests tres grans documents fou publicat durant el temps conciliar i els altres dos durant la primera dècada del postconcili. Crec que, sense deixar de banda el conjunt del seu magisteri, cal fer una referència a aquests tres documents: *Ecclesiam Suam* (1964), *Populorum Progressio* (1967) i *Evangelii Nuntiandi* (1975).

El primer document programàtic del seu pontificat fou la carta encíclica *Ecclesiam Suam*. És un document publicat l'any 1964 i que continua sent vàlid avui dia. Bàsicament és un ensenyament orientat al diàleg eclesial, però que, fetes les adaptacions adients, pot servir per repensar i potenciar el diàleg econòmic, polític, social i cultural de la societat en general.

Un segon document, també programàtic, publicat poc després de la conclusió del Concili Vaticà II, fou la carta encíclica *Populorum Progressio* (1967), que, a banda de subratllar l'opció prioritària conciliar pels pobres, els marginats i els exclosos, va obrir l'ensenyament sobre la causa obrera a la causa social formulada ja pel papa Joan XXIII a l'encíclica *Pacem in Terris* (1963) i l'amplià a la justícia universal entre tots els pobles de la Terra. És cert que posteriorment la justícia universal s'ha anat diversificant en unes causes més concretes (equitat entre dona i home, ecologia, respecte a la diversitat en l'orientació sexual, etc.), però *Populorum Progressio* va posar els fonaments per tal que aquestes concrecions no perdessin mai la perspectiva global i universal del bé comú.

El tercer document que, en expressió del papa Francesc, encara no ha estat superat i que és el seu model de referència de cara a la renovació evangèlica que està promovent avui a l'Església, fou l'exhortació apostòlica *Evangelii Nuntiandi*, que reflecteix el seu pensament però que fou publicada després d'un sínode sobre l'evangelització. El geni de Pau VI fou capaç de recollir tota la diversitat reflectida dins de l'Aula Sinodal i que no permeté als pares sinodals formular un document consensuat. Com a cristià que he dedicat tota la vida a treballar per la renovació de la teologia pràctica o pastoral, opino que el pensament humanista, teològic, espiritual i pastoral del papa Montini ofereix en aquest document els eixos vertebradors d'una teologia de l'Església-en-acció de llarg abast i vàlida durant molt de temps.

La vida interior del papa Montini i la seva coherència entre pensament, paraula i acció van fer d'ell un testimoni de la dimensió martirial del cristianisme.

3. L'experiència martirial de Pau VI: el drama físic, emocional, social, eclesial i espiritual de Giovanni Battista Montini

La vida interior del papa Montini i la coherència entre pensament, paraula i acció que brolla d'aquesta vida interior van fer de Pau VI un testimoni vivent de la dimensió martirial del cristianisme. Aquesta es produeix quan la fe és viscuda en totalitat i fins a les últimes conseqüències, perquè posa en relleu la grandesa i els límits de l'ésser humà. Utilitzo el terme *martiri* en el sentit més genuí, és a dir, com un mot equivalent a camí de santedat en el seguiment del Crist.

Aquest martiri el va portar a viure els seus darrers anys enmig de la soledat i l'abandó. Efectivament, la saviesa silenciosa de la seva ancianitat, tot assumint humilment i amb una gran llibertat d'esperit la crítica ferotge d'algunes posicions ideològiques hermètiques i enfrontades entre elles, mostra la unitat interior que va viure i la seva confiança en Déu. Com he afirmat anteriorment, ell no va condemnar ni va fer fora de l'Església mai ningú; tanmateix, va mantenir una claredat insubornable fins a la mort en el seu compromís a favor de la renovació evangèlica de l'Església.

Tot plegat va quedar reflectit en el seu *Testament espiritual*, que en aquest breu article no puc analitzar, però que recomano als lectors, perquè en acabar-lo experimentaran una gran pau, fins i tot una joia serena. És un text que, amb un llenguatge contemplatiu, reflecteix la vida interior, el desig i la pregària que havia expressat al llarg de tota la vida. Simbòlicament, la seva mort va coincidir amb la festivitat de la transfiguració del Salvador (Lc 9,28-38).

Va mantenir una claredat insubornable en el seu compromís a favor de la renovació evangèlica de l'Església.

Montini va expressar així el desig que reflecteix la seva vida interior: «M'agradaria que, quan les futures generacions parlin del nostre temps, poguessin dir de nosaltres: "Fou una gent que va intentar estimar els altres i transmetre a la humanitat la joia del Crist ressuscitat"». I la pregària martirial que brollava de l'acceptació de la realitat, per dura que fos, i que s'abandonava en Déu amb plena confiança, era aquesta: «Benaaurats aquests temps que gairebé ens obliguen a ser sants».

Aquesta saviesa silenciosa de Pau VI no va fer soroll a l'hora de la seva mort, ni tampoc n'ha fet recentment a l'hora de la seva canonització. Tanmateix, crec que el pensament i la vida profètica i martirial de Pau VI acompanyaran l'Església en els propers segles com un referent fonamental i lluminós. N'és una mostra anticipada la persona i l'obra del papa Francesc, que té la riulla de Joan XXIII i alhora la claredat mental direccional de Pau VI.

P U B L I C A C I O N S

Q

|

